

การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมกลุ่มปราสาทประธาน ปราสาทเปือยน้อย จ.ขอนแก่น

The Reconstruction of The Three Sanctuary Towers: Case study of Prasat Pueai–Noi, Khon Kaen Province

วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร
Wiroj Sheewasukthaworn

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้นำเสนอเกี่ยวกับการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมกลุ่มปราสาทประธานโดยใช้ปราสาทเปือยน้อยเป็นกรณีศึกษา และใช้กระบวนการวิเคราะห์ผ่านข้อมูลจากการลงพื้นที่สำรวจทางกายภาพ และข้อมูลด้านเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่าปราสาทเปือยน้อยถือเป็นเทวาลัยประจำชุมชนที่มีขนาดใหญ่ สร้างขึ้นในสมัยบาปวนถึงสมัยนครวัด ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16-17 ปราสาทประธานเป็นกลุ่มปราสาทสามหลังซึ่งตั้งบนฐานเดียวกัน มีการทำช่องเปิดด้านทิศตะวันออกเพื่อใช้เป็นทางเข้าสู่พื้นที่ภายใน ส่วนเรือนธาตุก่อด้วยอิฐสร้างขึ้นเพื่อเป็นผนังรับน้ำหนักของส่วนยอด ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าก่อด้วยอิฐเช่นเดียวกับเรือนธาตุ มีการทำชั้นลดสามชั้นสอบเข้า บริเวณชั้นลดประดับด้วยปราสาทจำลองที่มุมทั้งสี่และกลีบบนรูปเทพชั้นรองต่างๆ ประดับโดยรอบ ยอดบนสุดเป็นที่ตั้งของบัวกลุ่มที่ทำจากหินทราย แนวความคิดในการออกแบบพบว่าปราสาทเปือยน้อยสร้างขึ้นตามคติการจำลองเขาไกรลาสซึ่งเป็นสถานที่ประทับของพระศิวะ ปราสาทสามหลังสร้างขึ้นเพื่อถวายแด่เทพตรีมูรติ พื้นที่โดยรอบพบว่ามีการนับถือเทพชั้นรองต่างๆ ควบคู่กันภายในเทวาลัย เช่น พระอินทร์ เทพนพเคราะห์ต่างๆ โดยรูปเคารพเหล่านี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ABSTRACT

This paper presents the reconstruction of the three sanctuaries using a case study of Pueai-Noi sanctuary. This study employs both physical surrounding field work and relevant document data. Results reveal that Pueai-Noi sanctuary is a large local sanctuary which was built during the Baphuon Period to Angkor Wat Period (16th-17th Buddhist era). Its architectural model contains a group of three sanctuaries which are situated on the same platform and have the main entrance on the East. The wall was built by bricks and aimed to be bearing wall. Similarly, elements of the top sanctuaries can be inferred that it was built by bricks. The top sanctuaries composed of three reducing tiers. The reducing tiers have the model of the sanctuaries at all four corners. Carved stone

* อาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
Email: wiroj.shewa@gmail.com
(บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่องการสันนิษฐานรูปแบบเทวาลัย ปราสาทเปือยน้อย จ.ขอนแก่น)

Lower god images were decorated around. Also, it is believed that carved stone lotus image was situated on the top. This study also reveals that Pueai-Noi sanctuary was built based on the concept of Kailasha Mountain of Shiva God. The three sanctuaries were dedicated respectively to Trimurti god. In addition, it has many holy images in this site around the sanctuary, such as Indra and Planet gods. These holy images represent interweaving between Hinduism and Buddhism.

คำสำคัญ: เป็ญน้อย ปราสาทสามหลัง การสืบค้นฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม

Keywords: Pueai-Noi, Three Sanctuaries, Architectural Reconstruction

บทนำ

ปราสาทเป็ญน้อย ตั้งอยู่ที่บ้านหัวขัว อำเภอบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 17 ถือเป็นปราสาทขนาดใหญ่แห่งหนึ่งในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นศิลปะขอมในสมัยบาปวนต่อเนื่องมาจนถึงสมัยนครวัดตอนต้น (กรมศิลปากร, 2545: 154) รูปแบบสถาปัตยกรรมปราสาทประธานเป็นกลุ่มปราสาทสามหลังตั้งบนฐานเดียวกันอยู่กลางพื้นที่ภายในกำแพงแก้ว ด้านทิศใต้ของกลุ่มปราสาทประธานพบอาคารบรรณาลัย แนวกำแพงแก้วจะมีโคปุระเพื่อเชื่อมเข้าสู่พื้นที่ภายในสองแห่งคือทางด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ห่างจากตัวปราสาทเป็ญน้อยไปประมาณ 300 เมตร พบบารายเก็บน้ำขนาดใหญ่ ยังสามารถเก็บน้ำไว้ใช้ได้ในปัจจุบัน ภายหลังพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา อิทธิพลวัฒนธรรมขอมได้เสื่อมลงอย่างชัดเจน ทั้งในพื้นที่เมืองพระนครเอง และพื้นที่โดยรอบ ช่วงเวลาดังกล่าวในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น เทวาลัยที่สร้างขึ้นต่างๆ ถูกทิ้งร้างเป็นจำนวนมาก บางแห่งถูกปรับเปลี่ยนให้เป็นพุทธสถานตามการอพยพเข้ามาของชาวลาว เมื่อเวลาล่วงเลยผ่านไปจึงกลายเป็นเพียงซากปรักหักพัง

กลุ่มปราสาทประธานที่ปราสาทเป็ญน้อยถือเป็นอาคารที่มีความสำคัญที่สุดในเทวาลัย จากการศึกษาพบว่า มีระบบการก่อสร้างที่ได้รับแบบแผนมาจากปราสาทในวัฒนธรรมขอมที่เมืองพระนครอย่างชัดเจน แสดงให้เห็นถึงการรับ และพัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรมให้เหมาะสมกับการใช้สอย คติความเชื่อที่ผสมผสานไปกับสภาพแวดล้อมท้องถิ่นอย่างเหมาะสม การวิจัยนี้เป็นการวิจัยพื้นฐานที่ต้องการศึกษา สืบค้นถึงข้อมูลประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับรูปแบบสถาปัตยกรรม รวมถึงศึกษาการใช้พื้นที่ที่สอดคล้องกับคติความเชื่อทางศาสนาที่ส่งผลไปสู่การคลี่คลายรูปแบบสถาปัตยกรรม การส่งและรับอิทธิพลจากพื้นที่หนึ่งไปสู่พื้นที่หนึ่งโดยใช้ตัวปราสาทเป็นกรณีศึกษาหลัก เพื่อค้นคว้าหารูปแบบสันนิษฐานกลุ่มปราสาทประธานในสภาพดั้งเดิมหรือสภาพสมบูรณ์ จะทำให้ทราบถึงการใช้พื้นที่ คติความเชื่อต่างๆ ภายในเทวาลัยได้โดยสมบูรณ์ขึ้น การศึกษารูปแบบสันนิษฐานสถาปัตยกรรมจะอาศัยข้อมูลทางองค์ประกอบสถาปัตยกรรมที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน ในส่วนองค์ประกอบอื่นที่ไม่ปรากฏ จะต้องศึกษาสืบค้นตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ รูปแบบสถาปัตยกรรมและอื่นๆ จากกรณีศึกษาในหลายพื้นที่เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์และเสนอรูปแบบสันนิษฐานได้อย่างถูกต้องให้มากที่สุด

วัตถุประสงค์

เพื่อค้นคว้าหารูปแบบสันนิษฐานของกลุ่มปราสาทประธาน ปราสาทเป็ญน้อย และปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลไปสู่การคลี่คลายรูปแบบสถาปัตยกรรม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

เชิงวิชาการ

1. เกิดการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม โดยเฉพาะในด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมขอมในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผ่านกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ที่ปรากฏ
2. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้พื้นที่ แนวความคิดในการสร้าง คติความเชื่อของปราสาทเบือน้อย รวมถึงอิทธิพลต่างๆ ที่ทำให้เกิดการคลี่คลายรูปแบบสถาปัตยกรรมปราสาทหลัง

เชิงการพัฒนา

ทำให้ประชาชนในพื้นที่โดยเฉพาะพื้นที่บ้านหัวขัว และกลุ่มพื้นที่ใกล้เคียงอื่นๆ ที่สนใจ ได้เกิดความเข้าใจในเรื่องราวของประวัติศาสตร์ของชุมชนได้อย่างชัดเจนและถูกต้องขึ้น

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ที่จะใช้รูปแบบการนำเสนอแบบพรรณนา (Description Research) ในส่วนที่เกี่ยวกับเรื่องราวข้อมูลประวัติศาสตร์ หรือรูปแบบศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ที่ปรากฏเป็นหลักฐานทางด้านเอกสาร และใช้วิธีวิเคราะห์ (Analytical Research) ในส่วนที่ต้องการเปรียบเทียบเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม แนวความคิดคติความเชื่อที่ส่งผลสู่รูปแบบสถาปัตยกรรมและอื่นๆ (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 แสดงกระบวนการนำไปสู่การตอบคำถามงานวิจัย

กระบวนการวิเคราะห์สัณนิฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม

การสำรวจรังวัดภาคสนามถือเป็นหนึ่งในขั้นตอนการศึกษาที่สำคัญ หากขั้นตอนการสำรวจรังวัดเป็นไปโดยละเอียด และถูกต้องสมบูรณ์ ก็จะนำไปสู่การสัณนิฐานรูปแบบที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงในอดีตมากที่สุด ในส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการสัณนิฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมนั้นผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนกระบวนการวิเคราะห์แบบสัณนิฐานได้ 4 ขั้นตอน (ภาพที่ 2) รายละเอียดดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาข้อมูลกายภาพก่อนการขุดแต่ง เป็นการศึกษาข้อมูลขั้นต้น สภาพองค์ประกอบสถาปัตยกรรมดั้งเดิมก่อนที่จะได้รับการเปลี่ยนแปลงจากการบูรณะ โดยศึกษาจากภาพถ่ายเก่าที่ปรากฏและข้อมูลจากรายงานการดำเนินงานทางโบราณคดี

ขั้นตอนที่ 2 ข้อมูลกายภาพหลังการขุดแต่ง หรือข้อมูลสภาพองค์ประกอบสถาปัตยกรรมในสภาพปัจจุบันที่ปรากฏโดยศึกษาจากการลงพื้นที่ภาคสนาม รังวัด สำรวจ และเขียนแบบสภาพปัจจุบัน

ขั้นตอนที่ 3 ข้อมูลจากการวิเคราะห์เปรียบเทียบกรณีศึกษาใกล้เคียง ศึกษาข้อมูลเปรียบเทียบรูปแบบสถาปัตยกรรมใกล้เคียง ที่มีการสร้างขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกับกรณีศึกษาที่ทำการศึกษา จากการสำรวจ และภาพถ่าย เพื่อให้ทราบถึงลักษณะองค์ประกอบ สัดส่วน แนวคิดในการก่อสร้างที่ร่วมสมัยเดียวกัน ซึ่งจะนำไปสู่การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมได้

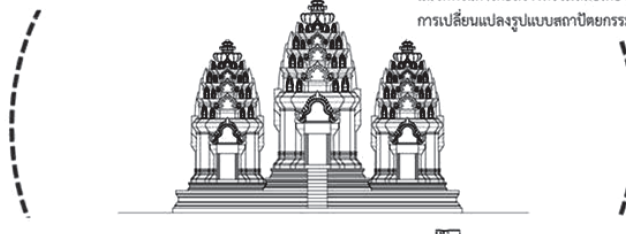
ขั้นตอนที่ 4 การนำเสนอแบบสัณนิฐาน วิเคราะห์ขึ้นรูปแบบสถาปัตยกรรมผ่านการวิเคราะห์รูปแบบสถาปัตยกรรม จากการเก็บข้อมูลที่ผ่านมา เพื่อให้เห็นสภาพที่สมบูรณ์ของตัวสถาปัตยกรรมที่ทำการศึกษา ในมุมมองทั้งแบบ 2 มิติ และ 3 มิติ

2. ข้อมูลกายภาพหลังการขุดแต่ง

ศึกษาข้อมูลสภาพองค์ประกอบสถาปัตยกรรมในปัจจุบันโดยศึกษาจากการลงพื้นที่ภาคสนาม รังวัด สำรวจ เขียนแบบสภาพปัจจุบัน

เปรียบเทียบกรณีศึกษาใกล้เคียง

ศึกษาข้อมูลเปรียบเทียบรูปแบบสถาปัตยกรรมใกล้เคียง ที่มีการสร้างขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกับกรณีศึกษาที่ทำการศึกษา จากการสำรวจ และภาพถ่าย เพื่อให้ทราบถึงลักษณะองค์ประกอบ สัดส่วน แนวคิดในการก่อสร้างที่ร่วมสมัยเดียวกัน ซึ่งจะนำไปสู่การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมได้

1. ข้อมูลกายภาพก่อนการขุดแต่ง

ศึกษาข้อมูลขั้นต้น สภาพองค์ประกอบสถาปัตยกรรมดั้งเดิม ก่อนที่จะได้รับการเปลี่ยนแปลงจากการบูรณะ โดยศึกษาจากภาพถ่ายเก่าที่ปรากฏ และข้อมูลจากรายงานการดำเนินงานทางโบราณคดี

4. การนำเสนอแบบสัณนิฐาน

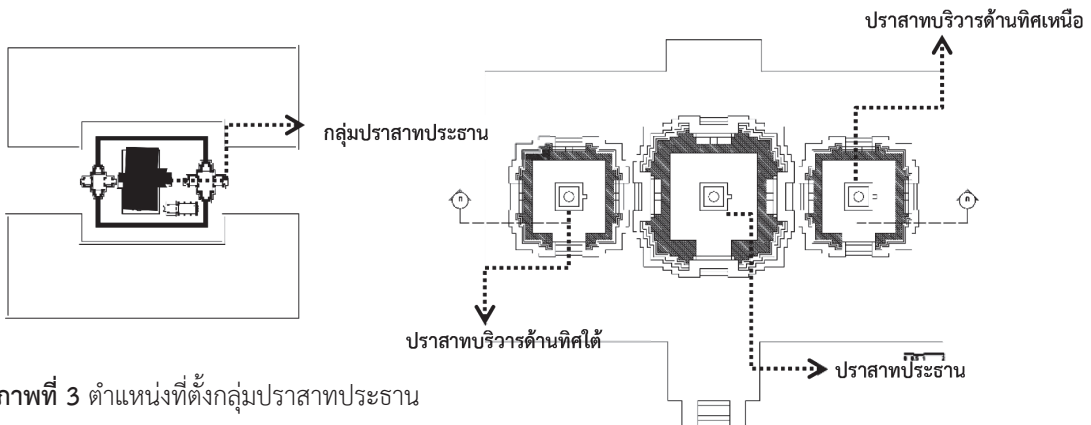
วิเคราะห์ขึ้นรูปแบบสถาปัตยกรรมผ่านการวิเคราะห์รูปแบบสถาปัตยกรรม จากการเก็บข้อมูลที่ผ่านมา เพื่อให้เห็นสภาพที่สมบูรณ์ของตัวสถาปัตยกรรมที่ทำการศึกษา ในมุมมองทั้งแบบ 2 มิติ และ 3 มิติ

กระบวนการวิเคราะห์แบบสัณนิฐาน

ปราสาทเปือยน้อย บ้านหัวขัว อำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น

ภาพที่ 2 แสดงขั้นตอนการเก็บข้อมูลในการวิเคราะห์สัณนิฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมกลุ่มปราสาทประธาน ปราสาทเป็ยน้อยที่ปรากฏในปัจจุบัน

ภาพที่ 3 ตำแหน่งที่ตั้งกลุ่มปราสาทประธาน

ภาพที่ 4 ตำแหน่งกลุ่มปราสาทประธาน

กลุ่มปราสาทประธานก่อด้วยอิฐสามหลังตั้งบนฐานเดียวกัน วางเรียงกันตามแนวแกนเหนือ-ใต้ (ภาพที่ 3 และ 4) ถือเป็นกลุ่มอาคารที่มีความสำคัญมากที่สุดของเทวาลัยแห่งนี้ จะประกอบไปด้วย ปราสาทประธาน ปราสาทบริวารทิศเหนือ ปราสาทบริวารทิศใต้ (ภาพที่ 5)

ภาพที่ 5 กลุ่มปราสาทประธาน

ภาพที่ 6 ด้านบนฐานไพที

ภาพที่ 7 รายละเอียดฐานไพที

ฐานที่รองรับกลุ่มปราสาทนี้สร้างขึ้นด้วยศิลาแลง (ภาพที่ 6) มีรูปแบบเป็นบัวคว่ำบัวหงายหรือฐานปัทม์ (ภาพที่ 7) พบว่ามีการทำเป็นเส้นคาดบริเวณบัวคว่ำและบัวหงายโดยรอบฐาน สูงประมาณ 1.85 เมตร กว้าง 19.30 เมตร ยาว 23 เมตร (ทางหุ่นส่วนจำกัด สรุศักดิ์ก่อสร้าง, 2535: 8) ฐานไพทีนี้ สร้างขึ้นเพื่อรองรับตัวสถาปัตยกรรมต่างๆ ที่มีขนาดเล็กกว่าฐานและทำให้เกิดพื้นที่ว่างโดยรอบ (สมคิด, 2559: 164) ทางด้านทิศตะวันออกบริเวณส่วนกลางของฐานไพทีมีการสร้างมุขยื่นออกมาเพื่อทำเป็นบันไดทางขึ้นสู่ฐานด้านบน ตัวบันไดมีลักษณะเป็นบันได 5 ชั้น ความกว้างของบันไดประมาณ 1.59 เมตร ด้านทิศตะวันตกก็มีการทำมุขยื่นออกมาเช่นกันแต่มีขนาดเล็กกว่า และไม่ปรากฏว่ามีการทำเป็นบันไดเหมือนทางด้านทิศตะวันออก

ปราสาทประธานองค์กลางเป็นปราสาทที่มีขนาดใหญ่ที่สุด ตั้งอยู่บริเวณกลางฐานไพที (ภาพที่ 8) ส่วนฐานปราสาทก่อด้วยศิลาแลงสูงชันมาจากฐานไพทีประมาณ 70 เซนติเมตร เพื่อใช้รองรับน้ำหนักของเรือนธาตุและส่วน

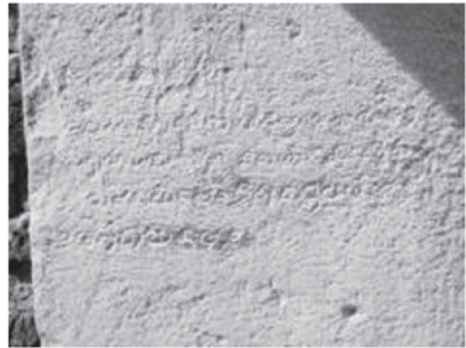
ยอด มีลักษณะเป็นฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างด้านละ 3.94 เมตร ย่อมุมด้านละห้ามุม เรือนธาตุมีลักษณะเป็นฐานบัวคว่ำรองรับส่วนเรือนธาตุที่ก่อด้วยอิฐ จากการสำรวจพบว่าผนังอิฐบริเวณเรือนธาตุนั้นมีเทคนิคในการก่ออิฐสอดินแบบขัดเรียบ ส่วนเรือนธาตุนี้มีผังเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุม สอดคล้องกับส่วนฐาน เรือนธาตุกว้างประมาณ 3 เมตร ทางด้านทิศตะวันออกเป็นทางเชื่อมเข้าสู่ภายในเรือนธาตุหรือห้องครรภคฤหะที่สูงกว่าฐานไฟที่ ประมาณ 45 เซนติเมตร ภายในมีพื้นที่ขนาดเล็กสันนิษฐานว่าใช้เพื่อประดิษฐานรูปเคารพที่มีความสำคัญที่สุดในเทวาลัยรวมถึงใช้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ปัจจุบันเป็นพื้นที่โล่ง (ภาพที่ 9) ด้านบนทางเข้าทิศตะวันออกพบชุดเสาประดับกรอบประตูเพื่อใช้รองรับทับหลังและหน้าบัน บริเวณกรอบประตูด้านทางขวามือเข้าด้านทิศตะวันออกจะพบจารึกอักษรขอมเป็นภาษาสันสกฤตจำนวนสี่บรรทัด (ภาพที่ 10) โดยมีเนื้อหาดังนี้ “ขอพระมุนิสุวันตยะ จงชนะ และพระฤๅษีไวศัมปายณะ ก็จงชนะเช่นเดียวกัน การก่อสร้างในที่นี้ได้นอบน้อมต่อ...เพราะความกลัว ขอท่านจงนอบน้อม พระอินทสุวันตยะในการจัดพิธีบูชาชัย โอม ไวศัมปายณะ” (กรมศิลปากร, ม.ป.ป.: 16) ข้อความดังกล่าวน่าจะหมายถึงบทสวดสำหรับประกอบพิธีกรรมแด่องค์พระศิวะภายในปราสาท

ภาพที่ 8 ปราสาทประธาน หลังกลาง

ภาพที่ 9 พื้นภายในปราสาทประธานในปัจจุบัน

ภาพที่ 10 จารึกที่กรอบประตูด้านขวามือทางเข้าด้านทิศตะวันออกปราสาทประธาน

ทับหลังที่ประดับบริเวณด้านทิศตะวันออกของปราสาทประธานหลังกลาง คือ ทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ “วิษณุอนันตศายินปัทมาภะ” ถือเป็นทับหลังชิ้นสำคัญของปราสาทเขื่อนน้อย แต่เดิมเก็บรักษาไว้ที่สำนักสงฆ์วัดธาตุ กู่ทอง ต่อมาเมื่อมีการบูรณะในปี พ.ศ.2537 จึงนำมาประดับไว้ที่ปราสาทประธานเนื่องจากชิ้นส่วนดังกล่าวสามารถประกอบลงกับเสาประดับกรอบประตูบริเวณปราสาทได้อย่างลงตัว (ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์, 2537: 13) ลักษณะภาพเล่าเรื่องบนทับหลังนี้สามารถกำหนดอายุเวลาได้ว่าอยู่ร่วมสมัยบาปวนตอนปลายราวพุทธศตวรรษที่ 16 ตอนปลายต่อเนื่องกับสมัยนครวัดตอนต้นราวพุทธศตวรรษที่ 17 (นิยม, ม.ป.ป.: 59-60) ที่นิยมแกะสลักเป็นภาพเล่าเรื่องบุคคล (สุภัทรดิศ, 2547: 74) แต่ยังคงไม่มีรายละเอียดมากนักเมื่อเทียบกับในสมัยนครวัด หน้าบันด้านทิศตะวันออกทำด้วยหินทราย พบว่ามีบางส่วนชำรุด กรอบหน้าบันเป็นรูปวระกาสลักเป็นลายก้านต่อดอกปลายกรอบหน้าบันจะสลักเป็นรูปมกรกำลังคายน้ำห้ำเศียร เศียรกลางคายท่อนพวงมาลัยออกมา เหนือวระกาสลักประดับด้วยใบไม้ตั้งขึ้นที่กึ่งกลาง ภายในกรอบหน้าบันด้านล่างเป็นรูปหน้ากาลคายสิงห์ออกมาทั้งสองข้าง (ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์,

2537: 13) ภายในกรอบเหนือหน้ากาลปัจจุบันอยู่ในสภาพชำรุด แต่ยังพบร่องรอยว่ามีซุ้มเพื่อรองรับเทวดาอยู่บนหน้ากาล เนื้อส่วนหน้าบันขึ้นไปเป็นส่วนยอดของปราสาทที่ก่อสร้างด้วยอิฐปัจจุบันอยู่ในสภาพชำรุดทั้งหมด

ผนังด้านทิศเหนือ เป็นซุ้มประตูหลอกกว้างประมาณ 97 เซนติเมตร สูงประมาณ 87 เซนติเมตร ระหว่างการบูรณะในปี พ.ศ.2537 ได้มีการนำชิ้นส่วนหินที่ทำเป็นเสาประดับกรอบประตู วงกบตัวบน ทับหลังและบัวเชิงของหัวเสาติดผนังตัวบนมาใส่แทนตำแหน่งเดิมเพื่อรองรับชุดหน้าบันเดิม (ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์, 2537: 13) หน้าบันเดิมในด้านทิศเหนือนี้พบว่าเป็นกรอบหน้าบันที่เป็นรอยระกา สลักลายประจายามก้านต่อดอก บริเวณปลายซุ้มเป็นรูปมกรคายนาคห้าเศียร นาคตัวกลายทำหน้าที่ค้ำพวงอุษะ เหนือรอยระกาจะประดับไปด้วยลวดลายใบไม้ตั้งขึ้นคล้ายใบระกาจนถึงส่วนยอดที่ทำเป็นลายพุ่มดอกไม้ ภายในกรอบหน้าบันสลักเป็นรูปมกรคายใบไม้มีมงลงและตั้งขึ้นเป็นกรอบสามเหลี่ยมเหนือหน้ากาลเป็นดอกไม้ยาวไปจนถึงยอดสุดเป็นรูปสามเหลี่ยม (ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์, 2537: 14) ผนังด้านทิศตะวันตก มีซุ้มประตูหลอกกว้างประมาณ 94 เซนติเมตร สูงประมาณ 87 เซนติเมตร หน้าบันอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์ กรอบหน้าบันเป็นรอยระกาสลักเป็นลวดลายก้านต่อดอกเช่นเดียวกับทุกด้าน ผนังด้านทิศใต้พบว่าการมีการก่ออิฐเสริมขึ้นใหม่ในการบูรณะเมื่อปี พ.ศ.2537 เนื่องจากเพื่อรองรับหน้าบัน ผนังด้านนี้ยังปรากฏร่องรอยว่ามีการทำซุ้มประตูหลอกเช่นเดียวกับด้านทิศเหนือและทิศตะวันตก ส่วนหน้าบันพบว่าค่อนข้างมีรายละเอียดที่ครบถ้วน กรอบหน้าบันเป็นรูปรอยระกา ภายในเป็นลวดลายก้านต่อดอก ปลายซุ้มเป็นรูปมกรคายนาคห้าเศียร ภายในเป็นลายหน้ากาลคายลายใบไม้ออกจากเช่นเดียวกับด้านทิศตะวันตก

ปราสาทบริวารทิศเหนือ มีรูปแบบใกล้เคียงกับปราสาทประธานแต่มีขนาดเล็กกว่า ผนังเป็นรูปสี่เหลี่ยมกว้างประมาณ 2.60 เมตร ยาว 3.60 เมตร (ห้างหุ้นส่วนจำกัด สุรศักดิ์ก่อสร้าง, 2535: 9) ด้านทิศตะวันออกทำเป็นทางเข้าสู่ภายในปัจจุบันพื้นที่ภายในได้มีการนำฐานโยนและศิวิลิ้งค์ใหม่มาประดิษฐานไว้ภายในปราสาทหลังนี้ ฐานปราสาทสร้างด้วยศิลาแลงตั้งบนฐานไพทีเช่นเดียวกับปราสาทหลักกลาง พบว่าส่วนฐานมีการสร้างติดกับฐานปราสาทหลักกลาง ผนังมีการเพิ่มมุมเพื่อสอดคล้องกับส่วนฐาน ที่มีการย่อมุมด้านละห้ามุม ส่วนเรือนธาตุปรากฏหลักฐานค่อนข้างน้อยเนื่องจากโครงสร้างผนังอิฐพังทลายลงเป็นอย่างมาก แต่พบว่าผนังด้านทิศใต้ยังคงเห็นเป็นซุ้มประตูหลอกและทับหลัง จากการบูรณะในปี พ.ศ.2537 ได้มีการก่อผนังอิฐในปราสาทบริวารด้านทิศเหนือบางส่วนเพื่อรองรับส่วนหน้าบัน (ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์, 2537: 16)

ภาพที่ 11 ทับหลังรูปชลักษ์มี บริเวณทิศตะวันตกของปราสาทบริวารทิศเหนือของปราสาทบริวารทิศเหนือ

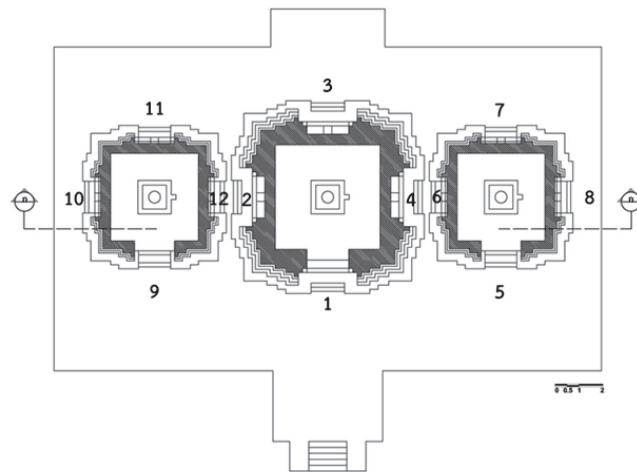
ภาพที่ 12 ปราสาทบริวารทิศใต้

ภาพที่ 13 ภายในปราสาทของปราสาทบริวารทิศเหนือ บริเวณทิศใต้ พบว่าเป็นพื้นที่ว่างไม่ปรากฏฐานหรือรูปเคารพใดๆ

ผนังด้านทิศตะวันตก เป็นซุ้มประตูหลอกที่ได้รับการบูรณะขึ้นใหม่ในบางส่วนเพื่อรองรับโครงสร้างทับหลัง ทับหลังนี้มีลักษณะเป็นภาพบุคคลที่สันนิษฐานว่าเป็นสตรี ประทับนั่งเหนือหน้ากาลที่คายพวงมาลัย ด้านซ้ายและขวาของสตรีจะมีช้างสองเชือกขนานข้างหันหน้าเข้าหากัน ชูวงเหนือพระเศียรของสตรี สันนิษฐานว่ารูปสตรีดังกล่าวคือ พระนางลักษมี พระมเหสีของพระนารายณ์ หรือเรียกว่า “คชลักษมี” (ภาพที่ 11) คือ สัญลักษณ์แห่งความอุดมสมบูรณ์ เชื่อว่าผู้ใดที่ก้าวผ่านซุ้มนี้ไปจะได้รับความอุดมสมบูรณ์ หรือแสดงการชำระล้างร่างกายให้สะอาดเพื่อความเป็นมงคล (สรศักดิ์, 2551: 176) ปัจจุบันส่วนยอดของปราสาทบวรารทิศเหนือพังทลายลงมาทั้งหมด

ปราสาทบวรารทิศใต้ (ภาพที่ 12) มีขนาดใกล้เคียงกับปราสาทบวรารทิศเหนือ แต่ผังมีการย่อมุมที่แตกต่างกันจากปราสาทบวรารทิศเหนือสองมุมด้านที่ติดปราสาทประธาน จะมีการย่อมุมด้านละสองมุม ส่วนด้านตรงข้ามจะมีการย่อมุมด้านละห้ามุม ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยม กว้างประมาณ 2.60 เมตร ยาวประมาณ 3.60 เมตร (ห้างหุ้นส่วนจำกัด สรศักดิ์ก่อสร้าง, 2535: 9) มีทางเข้าสู่ภายในด้านทิศตะวันออก นอกนั้นเป็นผนังก่ออิฐและมีการก่อเป็นซุ้มประตูหลอก ผนังบางส่วนได้รับการบูรณะขึ้นใหม่จากการบูรณะในปี พ.ศ.2537 เช่นเดียวกับปราสาทบวรารด้านทิศเหนือ พื้นที่ภายในหรือห้องครรภคฤหะปัจจุบันไม่ปรากฏหลักฐานการประดิษฐานรูปเคารพใดๆ (ภาพที่ 13) ภายหลังการบูรณะมีการนำโครงสร้างชวดงกบประตู เสาประดับกรอบประตูไปวางบริเวณตำแหน่งเดิมและเสริมโครงสร้างเพื่อรับทับหลังและหน้าบัน (ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์, 2537: 18) ทับหลังนี้พบว่าแตกหักเหลือเพียงสองในสามส่วนเท่านั้น มีลักษณะเป็นหน้ากาลคายพวงมาลัยเหนือหน้ากาลเป็นรูปบุคคลประทับนั่งทรงช้างเอราวัณ สันนิษฐานว่าคือพระอินทร์ เทพประจำทิศตะวันออก (ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์, 2537: 18) หน้าบันมีลักษณะเป็นซุ้มวระกะ มีหน้ากาลประดับอยู่ภายในเหนือหน้ากาลเป็นรูปบุคคลประทับนั่ง รูปแบบใกล้เคียงกับหน้าบันปราสาทบวรารทิศเหนือทุกประการ ผนังด้านทิศตะวันตก มีการเสริมโครงสร้างวงกบประตูหลอกเพื่อรองรับทับหลังและหน้าบันเช่นเดียวกับผนังด้านอื่นๆ ทับหลังมีลักษณะเป็นรูปบุคคลประทับนั่งเหนือหน้ากาลคายพวงมาลัย ภาพบุคคลนั้นจะประทับนั่งบนสัตว์พาหนะชนิดหนึ่ง ปัจจุบันภาพสลักบนทับหลังขึ้นนี้ชำรุดมาก จึงมีการตีความไปต่างๆ นานาว่ารูปบุคคลนี้คือเทพองค์ใด นักวิชาการบางท่านสันนิษฐานว่าคือพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ (นิยม, ม.ป.ป.: 81) บางท่านสันนิษฐานว่าคือพระวรุณทรงหงส์ เทพประจำทิศตะวันตก (ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์, 2537: 19) ในส่วนหน้าบันด้านทิศตะวันตก มีลักษณะเป็นซุ้มวระกะลักษณะใกล้เคียงกับด้านอื่นๆ แต่ภาพสลักภายในหน้าบันนั้นไม่ปรากฏลวดลายหน้ากาลพบเพียงแต่ลวดลายพันธุ์พฤกษา ผนังด้านทิศเหนือ ส่วนนี้ได้มีการนำหินวงกบประตูหลอกประกอบเข้าไปในตำแหน่งเดิมและมีการก่ออิฐเสริมในบางจุด ส่วนหน้าบันได้สูญหายไป ผนังด้านทิศใต้มีการเสริมโครงสร้างหินวงกบและเสาประดับกรอบเพื่อรองรับส่วนหน้าบันที่มีลักษณะเป็นซุ้มวระกะ ภายในหน้าบันไม่ปรากฏลวดลายหน้ากาลเช่นเดียวกับด้านทิศตะวันตก ลวดลายด้านบนต่อเนื่องที่เป็นลายพันธุ์พฤกษาที่ยังปรากฏเห็นอย่างชัดเจน

ภาพที่ 14 ผังตำแหน่งภาพสลักบริเวณกลุ่มปราสาทประธาน และปราสาทบริวารทิศเหนือและทิศใต้
ที่มา: ปรับปรุงจากแผนผังกรมศิลปากร

ตารางที่ 1 แสดงรายละเอียดตำแหน่งภาพสลักทับหลังและหน้าบันบริเวณกลุ่มปราสาทประธาน

หมายเลข	สถานที่	ตำแหน่ง	รายละเอียด
1	ปราสาทประธาน	ทิศตะวันออก	ทับหลัง - นารายณ์บรรทมสินธุ์ หน้าบัน - ชุมรยระกา ภายในมีหน้ากาลคายสิงห์ และบุคคลประทับนั่งบน ชุมเหนือหน้ากาล
2	ปราสาทประธาน	ทิศใต้	ทับหลัง - ไม่ปรากฏ หน้าบัน - ชุมรยระกา ภายในมีหน้ากาล และบุคคลประทับนั่งบนชุมเหนือ หน้ากาล
3	ปราสาทประธาน	ทิศตะวันตก	ทับหลัง - ไม่ปรากฏ หน้าบัน - ชุมรยระกา ภายในมีหน้ากาล และบุคคลประทับนั่งบนชุมเหนือ หน้ากาล
4	ปราสาทประธาน	ทิศเหนือ	ทับหลัง - ไม่ปรากฏ หน้าบัน - ชุมรยระกา ภายในมีหน้ากาล และบุคคลประทับนั่งบนชุมเหนือ หน้ากาล
5	ปราสาทบริวารทิศเหนือ	ทิศตะวันออก	ทับหลัง - บุคคลนั่งประทับบนหน้ากาลถือกระบองยาว (ท่ามหาราชลีลาสนะ) หน้าบัน - ชุมรยระกา ภายในมีหน้ากาลคายสิงห์ และบุคคลประทับนั่งบน ชุมเหนือหน้ากาล
6	ปราสาทบริวารทิศเหนือ	ทิศใต้	ทับหลัง - ไม่ปรากฏ หน้าบัน - ไม่ปรากฏ
7	ปราสาทบริวารทิศเหนือ	ทิศตะวันตก	ทับหลัง - คชลักษณ์ หน้าบัน - พังทลายไปส่วนหนึ่งแต่ยังปรากฏชุมรยระกา ภายในมีหน้ากาล คายสิงห์
8	ปราสาทบริวารทิศเหนือ	ทิศเหนือ	ทับหลัง - บุคคลนั่งประทับบนหน้ากาลถือกระบองยาว หน้าบัน - ชุมรยระกา ภายในมีหน้ากาล และบุคคลประทับนั่งบนชุมเหนือ หน้ากาล

ตารางที่ 1 แสดงรายละเอียดตำแหน่งภาพสลักทับหลังและหน้าบันบริเวณกลุ่มปราสาทประธาน (ต่อ)

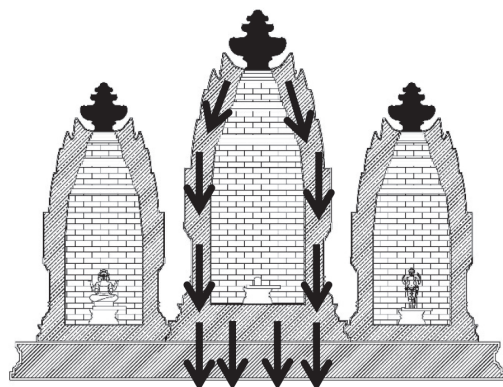
หมายเลข	สถานที่	ตำแหน่ง	รายละเอียด
9	ปราสาทบิหารทิศใต้	ทิศตะวันออก	ทับหลัง - พระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ทับหลังเหลือเพียงสองในสามส่วน หน้าบัน - ชุมรยระกา ภายในมีหน้ากาล และบุคคลประทับบนช่มเหนือก หน้ากาล
10	ปราสาทบิหารทิศใต้	ทิศใต้	ทับหลัง - ไม่ปรากฏ หน้าบัน - ชุมรยระกา ภายในเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา
11	ปราสาทบิหารทิศใต้	ทิศตะวันตก	ทับหลัง - บุคคลนั่งประทับบนหน้ากาลสันนิษฐานว่าเป็นพระวรมุขทรงหงส์ หรือพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ หน้าบัน - ชุมรยระกา ภายในเป็นลวดลายพันธุ์พฤกษา
12	ปราสาทบิหารทิศใต้	ทิศเหนือ	ทับหลัง - ไม่ปรากฏ หน้าบัน - ไม่ปรากฏ

การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมกลุ่มปราสาทประธาน ปราสาทเปือยน้อย

กลุ่มปราสาทประธานตั้งอยู่ภายในกลางพื้นที่โล่ง มีการสร้างแนวกำแพงแก้วล้อมรอบเพื่อกำหนดให้พื้นที่
โล่งดังกล่าวเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เปรียบเสมือนการจำลองเขาไกรลาสอันเป็นที่ประทับของพระศิวะ ก่อด้วยอิฐทั้งสามหลัง
ตั้งอยู่บนฐานเดียวกันเรียงกันตามแนวทิศเหนือ-ใต้ ปัจจุบันพบว่าไม่ปรากฏส่วนยอดของปราสาทเลยทั้งสามหลัง
จากการลงพื้นที่สำรวจสภาพปัจจุบันของกลุ่มปราสาทประธานพบว่า ส่วนเรือนธาตุที่ปรากฏอยู่นั้นมีลักษณะของการ
ก่อผนังที่หนา (Bearing Wall) การก่อลักษณะดังกล่าวก็เพื่อทำหน้าที่เป็นผนังรับน้ำหนักของส่วนยอดปราสาท
(ภาพที่ 16) และจะมีการนำวัสดุหินทรายมาใช้ประกอบในส่วนองค์ประกอบต่างๆ ที่สำคัญ เช่น เสาประดับกรอบประตู
ทับหลัง หินทรายถือเป็นวัสดุที่มีความแข็งแรงจะทำหน้าที่รับน้ำหนักที่ถ่ายทอดมาจากส่วนยอดอาคารลงสู่ทับหลัง
และเสาตีผนัง (ภาพที่ 17) นอกจากนี้ยังใช้ในการก่อเป็นเสาประดับกรอบประตู ชุมหน้าบันในส่วนที่เป็นทางเข้าสู่ตัว
ปราสาท และบริเวณซุ้มทิศทั้งสี่ของตัวปราสาท โดยหินทรายจะสามารถนำไปแกะสลักเป็นภาพประติมากรรมต่างๆ
ที่สะท้อนต่อความเชื่อของการสร้างเทวาลัยต่างๆ ในวัฒนธรรมที่สืบอิทธิพลมาจากอินเดีย

ภาพที่ 15 การใช้หินทราย **ภาพที่ 16** ผนังรับน้ำหนักก่อ
บริเวณโครงสร้างหลักเพื่อใช้ ด้วยอิฐภายในปราสาท
ถ่ายน้ำหนักของอาคาร

ภาพที่ 17 การถ่ายแรงโครงสร้างจากส่วนยอด
ลงสู่ผนังรับน้ำหนัก

การสันนิษฐานส่วนยอดของกลุ่มปราสาทประธานที่ปราสาทเปือยน้อยนั้น จำเป็นต้องค้นคว้าหลักฐานต่างๆ จากกลุ่มปราสาทต่างๆ ที่สร้างขึ้นในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงเวลาพุทธศตวรรษที่ 16-17 จากการสำรวจพื้นที่ภาคสนามได้แสดงการวิเคราะห์องค์ประกอบส่วนยอด กลุ่มปราสาทในวัฒนธรรมขอมที่สร้างขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังตารางที่ 2 พบว่าลักษณะรูปแบบส่วนยอดของกลุ่มปราสาทมักจะนิยมใช้โครงสร้างอิฐเป็นส่วนก่อสร้างหลัก มีการก่อสร้างขึ้นไปเป็นชั้น จากรูปแบบปราสาทภูมิโพน ที่ถือเป็นกลุ่มปราสาทอิฐที่เก่าแก่แห่งหนึ่งในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยังปรากฏหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่ามีการซ้อนชั้นของส่วนยอดปราสาทเป็นจำนวนทั้งสิ้น 3 ชั้น รูปแบบดังกล่าวยังส่งอิทธิพลมาสู่ปราสาทที่สร้างขึ้นในช่วงเวลาพุทธศตวรรษที่ 16-17 เช่น ที่ปราสาทเมืองต่ำ (ภาพที่ 20) ปราสาทกุสุมาเตศวร (ภาพที่ 18) ปราสาทศรีขรภูมิ (ภาพที่ 19) เป็นต้น การสร้างส่วนยอดที่ซ้อนชั้นนั้นพบว่าจะมีการย่อมุมองค์ประกอบส่วนยอดให้สอดคล้องกับบริเวณเรือนธาตุ องค์ประกอบของชั้นซ้อนแต่ละชั้นสามารถศึกษาได้จากที่ปราสาทบิหารด้านทิศใต้ของกลุ่มปราสาทเมืองต่ำ และปราสาทหลังกลางของกลุ่มปราสาทศรีขรภูมิที่มีความใกล้เคียงกันทั้งช่วงเวลาในการสร้างและขนาดของตัวปราสาท ชั้นซ้อนแต่ละชั้นนั้นจะมีการเน้นมุมแต่ละทิศทั้งสี่ทิศ มีการทำลักษณะคล้ายเรือนธาตุจำลอง ที่ประกอบไปด้วยเสาประดับกรอบประตูทั้งสองข้างด้านบนเป็นซุ้มบันแถลง แต่มีขนาดย่อมกว่าและสัดส่วนที่ไม่สูงมากนัก เนื่องจากต้องปรับตามสัดส่วนของความสูงของชั้นซ้อน ซุ้มบันแถลงจึงมีลักษณะที่เตี้ยป้อมกว่าที่ปรากฏบริเวณเรือนธาตุ บริเวณที่ย่อมุมทั้งสี่มุมจะมีพื้นที่ว่างที่สันนิษฐานว่าเป็นที่ประดับขององค์ประกอบประดับอาคารที่มีลักษณะเป็นรูปปราสาทจำลองที่ทำจากวัสดุหินทราย ส่วนยอดปราสาทประธานที่ปราสาทบันทายศรีที่เมืองพระนคร (ภาพที่ 24) พบว่าจะมีการประดับประติมากรรมรูปปราสาทจำลองบริเวณมุมทุกมุมของส่วนลดชั้น จำนวน 4 มุม และประดับด้วยกลีบบนที่ภายในมีการแกะสลักเป็นรูปเทพต่างๆ สลับบริเวณใต้ซุ้มบันแถลงประจำทิศด้านละ 2 ชิ้น รวมทั้งสิ้น 8 ชิ้นต่อหนึ่งชั้นลด

จากข้อมูลการสำรวจปราสาทเปือยน้อยก่อนการขุดแต่งในปี พ.ศ.2535 พบว่ามีการพบองค์ประกอบประดับส่วนยอดหลายชิ้น มีสองลักษณะ คือ ปราสาทจำลองแบบลอยตัว และปราสาทจำลองแบบแนบ (ห่างหุ่นส่วนจำกัด สรุศักดิ์ก่อสร้าง, 2535: 20) โดยองค์ประกอบปราสาทจำลองนี้มีการพบในหลายพื้นที่ เช่น ที่กลุ่มปราสาทภูกาสิงห์ เป็นต้น ในส่วนปราสาทจำลองแบบแนบนั้นสันนิษฐานว่าใช้ประดับตกแต่งบริเวณที่มีพื้นที่แคบซึ่งจะวางลดหลั่นกันเพื่อให้ส่วนยอดของปราสาทมีความเบตามแนวความคิดเกี่ยวกับการจำลองสวรรค์ให้เทพเจ้า นอกจากนี้ยังพบองค์ประกอบที่ประดับส่วนยอดอีกลักษณะหนึ่งคือกลีบบนที่มีการแกะสลักเป็นรูปเทพต่างๆ ลักษณะใกล้เคียงกับที่ปราสาทบันทายศรีด้วยเช่นกัน ซึ่งจะประดับได้ส่วนซุ้มบันแถลงบริเวณชั้นลดทั้งสามชั้นสลับกับตัวปราสาทจำลองตามแบบแผนการตกแต่งยอดปราสาทที่ได้รับอิทธิพลมาจากเมืองพระนคร โดยที่ปราสาทเปือยน้อยพบองค์ประกอบนี้จำนวน 2 ชิ้น (ห่างหุ่นส่วนจำกัด สรุศักดิ์ก่อสร้าง, 2535: 25) ซึ่งการประดับกลีบบนหรือองค์ประกอบดังกล่าวนี้จะใช้กันอย่างแพร่หลายในปราสาทที่สร้างขึ้นในช่วงสมัยนครวัด ราวพุทธศตวรรษที่ 17 ที่เป็นปราสาทในยุคถัดมา โดยปราสาทจำลองบริเวณมุมก็จะถูกเปลี่ยนแปลงไปเป็นกลีบบนด้วย ซึ่งการปรับเปลี่ยนการใช้องค์ประกอบดังกล่าวส่งผลให้เกิดถึงรูปทรงส่วนยอดที่เปลี่ยนไปด้วยเช่นกัน โดยส่วนยอดจะสอบเป็นทรงพุ่มมากขึ้นกว่าปราสาทในสมัยที่สร้างขึ้นในช่วงเวลาก่อนหน้านี้ เช่น ที่ปราสาทพิมาย ปราสาทพนมรุ้ง เป็นต้น

ภาพที่ 18 ปราสาทกุ้งสวนแตง จ.บุรีรัมย์

ภาพที่ 19 ปราสาทศรีขรภูมิ จ.สุรินทร์

ภาพที่ 20 ปราสาทเมืองต่ำ จ.บุรีรัมย์

ภาพที่ 21 ส่วนองค์ประกอบ
ประดับส่วนยอดปราสาทพบที่
ปราสาทภูเก้าสิงห์ จ.ร้อยเอ็ด

ภาพที่ 22 ส่วนยอดบัวกลุ่ม
พบที่ปราสาทเมืองต่ำ จ.บุรีรัมย์

ภาพที่ 23 ส่วนยอดบัวกลุ่ม พบที่ปราสาท
ศรีขรภูมิ จ.สุรินทร์

การประดับประติมากรรมปราสาทจำลอง
บริเวณมุมชั้นลดทั้งสามชั้น

ภาพที่ 24 การประดับด้วยปราสาทจำลองบริเวณมุม ที่กลุ่มปราสาทประธาน ปราสาทบันทายศรี เมืองพระนคร
ประเทศกัมพูชา

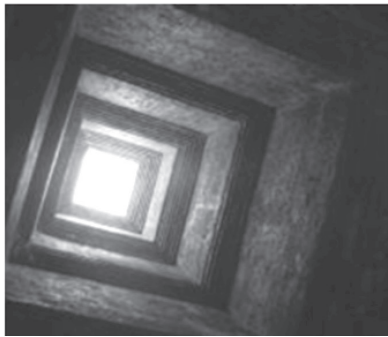
ตารางที่ 2 แสดงการวิเคราะห์รูปแบบองค์ประกอบส่วนยอดปราสาท ของกลุ่มปราสาทที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

ลำดับ	ชื่อ	สถานที่ตั้ง	อายุ/ พุทธ ศตวรรษ	วัสดุที่ก่อสร้าง	รูปแบบ	องค์ประกอบระดับ ส่วนยอด
1	ปราสาทเขาน้อย	สระแก้ว	12	อิฐ	ส่วนยอดปราสาทหลังกลางที่ถือว่าอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ที่สุดในกลุ่มปราสาท พบว่ามีการลดชั้นเหลือเพียงสามชั้น ลักษณะคล้ายการจำลองปราสาท	ไม่ปรากฏหลักฐาน
2	ปราสาทภูมิโพน	สุรินทร์	12-13	อิฐ	ส่วนยอดอยู่ในสภาพที่ไม่สมบูรณ์ แต่ยังคงปรากฏความสูงและแสดงรูปแบบว่ามีการลดชั้นสอบขึ้นไป	ไม่ปรากฏหลักฐาน
3	ปราสาทเมืองแขก	นครราชสีมา	15	ไม่ปรากฏหลักฐาน	ไม่ปรากฏหลักฐาน	ไม่ปรากฏหลักฐาน
4	ปราสาทหนองหงส์	บุรีรัมย์	15-16	อิฐ	ก่อนการบูรณะส่วนปราสาทส่วนใหญ่อยู่ในสภาพพังทลาย ปราสาทหลักกลางพบหลักฐานเหลือเพียงโครงสร้างส่วนยอดบางส่วนไว้เท่านั้น ภายหลังจากการบูรณะพบว่าส่วนยอดมีลักษณะของการซ้อนชั้นลดสอบขึ้นไป ปัจจุบันพบเพียงสามชั้นและไม่ปรากฏองค์ประกอบระดับส่วนยอดใดๆ หลงเหลืออยู่ ด้านทิศหลักทั้งสี่ด้านพบว่ามีการทำเป็นขุมลักษณะคล้ายบันแถลง	ไม่ปรากฏหลักฐาน
5	ปราสาทพะโค	นครราชสีมา	15-16	ไม่ปรากฏหลักฐาน	ไม่ปรากฏหลักฐาน	ไม่ปรากฏหลักฐาน
6	ปราสาทบ้านเบญจ	อุบลราชธานี	15-16	อิฐ	ส่วนยอดอยู่ในสภาพพังทลาย แต่ยังปรากฏรูปแบบว่ามีการลดชั้นสอบขึ้นไป ปัจจุบันพบเพียงสามชั้น	ไม่ปรากฏหลักฐาน
7	ปราสาทสระสีเหลี่ยม	บุรีรัมย์	16	ไม่ปรากฏหลักฐาน	ไม่ปรากฏหลักฐาน	ไม่ปรากฏหลักฐาน
8	ปราสาทเมืองต่ำ	บุรีรัมย์	16	อิฐ	ส่วนยอดปราสาทบริวารด้านทิศใต้ที่ถือว่ายังอยู่ในสภาพสมบูรณ์ มีลักษณะของการลดชั้นพบสามชั้นมีการย่อมุมรูปแบบเดียวกับตัวเรือนธาตุ ด้านทิศหลักทั้งสี่ด้านพบว่ามีการทำเป็นขุมลักษณะคล้ายบันแถลง	บัวกลุ่มทำจากวัสดุหินทราย
9	ปราสาทสระกำแพงใหญ่	ศรีสะเกษ	16	ไม่ปรากฏหลักฐาน	ไม่ปรากฏหลักฐาน	ไม่ปรากฏหลักฐาน
10	ปราสาทปรางค์กู๋	ศรีสะเกษ	16	อิฐ	ส่วนยอดปราสาทบริวารด้านทิศใต้ที่พบหลักฐานมีลักษณะของการลดชั้น แต่ไม่ปรากฏลวดลายต่างๆ	ไม่ปรากฏหลักฐาน
11	ปราสาทกู่กาสิงห์	ร้อยเอ็ด	16	ไม่ปรากฏหลักฐาน	ไม่ปรากฏหลักฐาน	ปราสาทจำลอง และส่วนยอดบัวกลุ่มทำจากหินทราย
12	ปราสาทพระธาตุคูม	สกลนคร	16	อิฐ	ส่วนยอดปราสาทหลังกลาง พบหลักฐานบางส่วนว่ามีการลดชั้นเหลือเพียงสามชั้น ลักษณะคล้ายการจำลองปราสาท	ไม่ปรากฏหลักฐาน

ตารางที่ 2 แสดงการวิเคราะห์รูปแบบองค์ประกอบส่วนยอดปราสาท ของกลุ่มปราสาทที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
 ของประเทศไทย (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อ	สถานที่ตั้ง	อายุ/ พุทธ ศตวรรษ	วัสดุที่ก่อสร้าง	รูปแบบ	องค์ประกอบระดับ ส่วนยอด
13	กุพราหมณ์จำศีล	นครราชสีมา	16	ไม่ปรากฏ หลักฐาน	ไม่ปรากฏหลักฐาน	ไม่ปรากฏหลักฐาน
14	ปราสาทใบแบก	บุรีรัมย์	16-17	อิฐ	ส่วนยอดปราสาทหลังทิศเหนือ พบหลักฐานบางส่วนว่ามีารลดชั้นเหลือเพียงสามชั้นแต่เหลือเพียงบางส่วน	ไม่ปรากฏหลักฐาน
15	ปราสาทเขื่อนน้อย	ขอนแก่น	16-17	ไม่ปรากฏ หลักฐาน	ไม่ปรากฏหลักฐาน	ปราสาทจำลองทำจาก หินทราย
16	ปราสาทศรีขรภูมิ	สุรินทร์	16-17	อิฐ	ส่วนยอดปราสาทหลังกลางถือว่ายังอยู่ในสภาพสมบูรณ์ที่สุด แสดงลักษณะของการลดชั้นได้อย่างชัดเจน พบสามชั้นมีการย่อมุมรูปแบบเดียวกับตัวเรือนธาตุ ด้านทิศหลักทั้งสี่ด้านพบมีการทำเป็นซุ้มลักษณะคล้ายบันแถลง	ยอดบัวกลุ่มทำจาก หินทราย
17	ปราสาทบ้านไพร	สุรินทร์	16-17	อิฐ	ส่วนยอดปราสาทหลงเหลืออยู่ที่ปราสาทหลังกลาง และปราสาทบริวารด้านทิศเหนือ แต่เหลือเพียงส่วนยอดชั้นที่หนึ่งที่มีรูปแบบคล้ายการจำลองตัวปราสาท	ไม่ปรากฏหลักฐาน
18	ปราสาทยายเหงา	สุรินทร์	16-17	อิฐ	ส่วนยอดปราสาทหลังทิศเหนือ พบหลักฐานว่าส่วนยอดมีการลดชั้นถึงสี่ชั้น ด้านทิศหลักทั้งสี่ด้านพบมีการทำเป็นซุ้มลักษณะคล้ายบันแถลง	ไม่ปรากฏหลักฐาน
19	ปราสาทบ้านพลวง	สุรินทร์	16-17	ไม่ปรากฏ หลักฐาน	ไม่ปรากฏหลักฐาน	ไม่ปรากฏหลักฐาน
20	ปรangkู่สมบูรณ	ศรีสะเกษ	16-17	อิฐ	เหลือเพียงส่วนโครงสร้างเล็กน้อยที่ก่อขึ้นจากผนังเรือนธาตุ	ไม่ปรากฏหลักฐาน
21	ปรangkู่สวนแตง	บุรีรัมย์	17	อิฐ	ส่วนยอดอยู่ในสภาพที่ไม่สมบูรณ์ แต่ยังคงปรากฏความสูงและแสดงรูปแบบว่ามีการลดชั้นสอบขึ้นไป	ไม่ปรากฏหลักฐาน
22	ปรangkู่บ้านแตง	มหาสารคาม	18	ศิลาแลง	เหลือเพียงส่วนโครงสร้างเล็กน้อยที่ก่อขึ้นจากผนังเรือนธาตุ	ไม่ปรากฏหลักฐาน

จากการสำรวจโครงสร้างส่วนยอดปราสาทที่ก่อสร้างด้วยอิฐที่ยังคงสภาพที่สมบูรณ์ทั้งในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและพื้นที่เมืองพระนคร พบว่าจะมีการก่อแบบเป็นขั้นบันไดที่เหลื่อมกันไปและไม่นิยมที่จะก่อปิดทึบโดยจะเว้นช่องพื้นที่ส่วนบนไว้เล็กน้อย (ภาพที่ 25) สันนิษฐานว่าเพื่อประดับบัวกลุ่มที่เป็นส่วนประดับส่วนบนสุดของปราสาท โดยยอดบัวกลุ่มนี้จะมีการแกะสลักเป็นลวดลายต่างๆ โดยรอบ พบที่กลุ่มปราสาทเมืองต่ำ (ภาพที่ 22) ปราสาทศรีขรภูมิ (ภาพที่ 23) แต่น่าเสียดายที่ไม่พบหลักฐานที่กลุ่มปราสาทเขื่อนน้อยแต่อย่างใด นอกจากนี้จากการสำรวจพื้นที่ภายในกลุ่มปราสาทประธานที่ปราสาทกู่สวนแตง พบว่าระหว่างผนังชั้นเรือนธาตุต่อกับโครงสร้างส่วนยอดปราสาทพบมีการนำแผ่นไม้ขนาดใหญ่มาวางพาด สันนิษฐานได้ว่าบางพื้นที่อาจมีการปรับเปลี่ยนการตกแต่งภายในห้องครรภคฤหะของปราสาทโดยการใส่ผ้าเพดานด้วยไม้ภายในซึ่งอาจจะเป็นการต่อเติมขึ้นภายหลัง (ภาพที่ 26)

ภาพที่ 25 ช่องด้านบนของยอดกลุ่ม
ปราสาทกระวัน เมืองพระนคร
ประเทศกัมพูชา

ภาพที่ 26 แผ่นไม้ สันนิษฐานว่าเป็นฝาเพดาน
ที่ต่อเติมขึ้นในสมัยหลัง ที่ภายในปราสาท
กุสวานตง จ.บุรีรัมย์

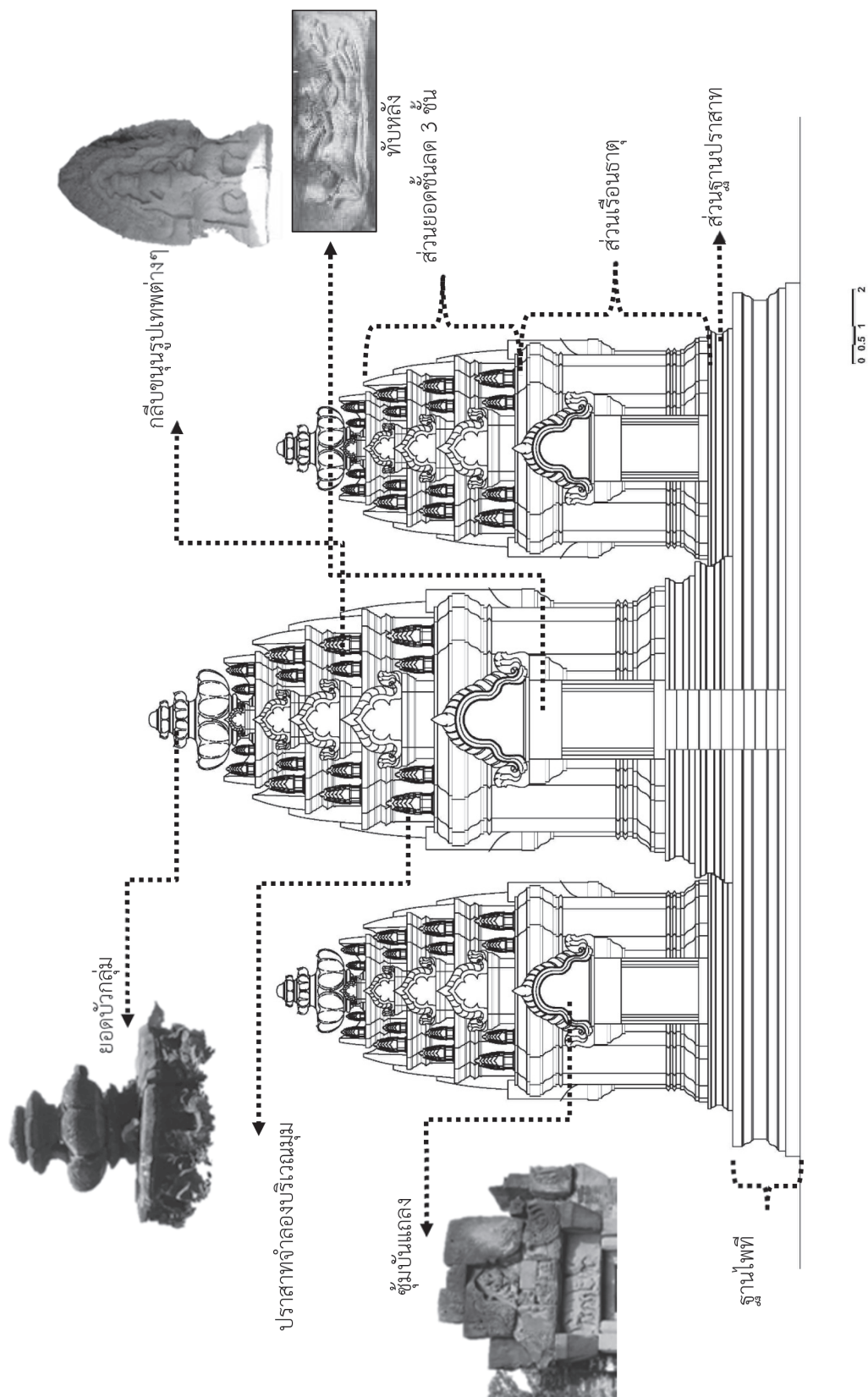
ภาพที่ 27-28 ภาพสามมิติสันนิษฐานกลุ่มปราสาทประธานปราสาทเป็ยน้อย จ.ขอนแก่น

ภาพที่ 29 ภาพสามมิติสันนิษฐานเทวาลัยปราสาท
เป็ยน้อย จ.ขอนแก่น

ภาพที่ 30 ภาพสามมิติสันนิษฐานเทวาลัยปราสาทเป็ยน้อย จ.ขอนแก่น มุมมองจากภายในโคปุระด้านทิศ
ตะวันออก

ภาพที่ 31 แบบสันนิษฐานองค์ประกอบต่างๆ กลุ่มปราสาทประธาน ปราสาทเขื่อนน้อย จ.ขอนแก่น

การวิเคราะห์วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างกลุ่มปราสาทประธาน

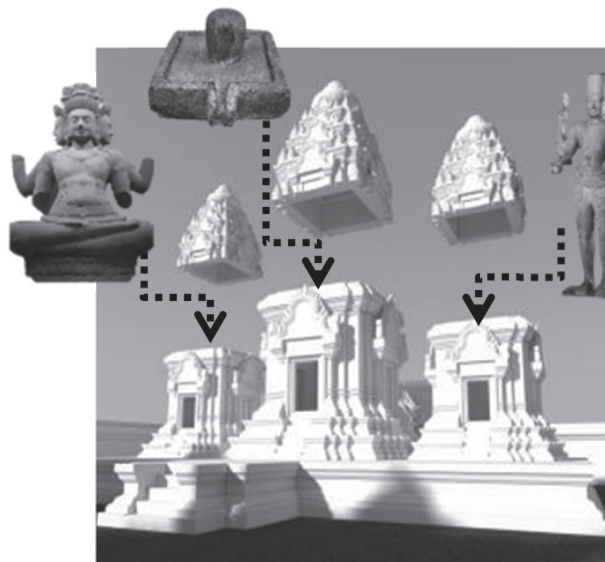
จากตารางที่ 3 แสดงการวิเคราะห์การใช้วัสดุต่างๆ ในการก่อสร้างกลุ่มปราสาทประธาน ถือเป็นการผสมผสานเทคโนโลยีของการใช้วัสดุต่างๆ ทั้งภายในท้องถิ่นและภายนอกเข้ามาประกอบกันได้อย่างลงตัว การใช้วัสดุศิลาแลง ที่เป็นวัสดุที่หาได้ง่ายตามท้องถิ่นนำมาใช้ในการสร้างฐานรองรับอาคารต่างๆ แสดงให้เห็นถึงองค์ความรู้ทางวัสดุของช่างท้องถิ่นที่ได้รับถ่ายทอดส่งต่อมาจากช่างหลวงที่เมืองพระนครได้เป็นอย่างดี จากการทดสอบการสร้างปราสาทมาเป็นระยะเวลานานจึงทำให้ช่างมีความชำนาญในการเลือกใช้วัสดุต่างๆ ให้เหมาะสมต่อความต้องการในการสร้าง คุณสมบัติของศิลาแลงจะมีความแข็งแรงมากขึ้นเมื่ออยู่ในสภาวะที่แห้ง และจะมีคุณสมบัติแข็งแรงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากภายในศิลาแลงจะมีออกไซด์ของเหล็กเป็นส่วนประกอบอยู่ ศิลาแลงจะไม่สามารถนำไปแกะสลักเป็นประติมากรรมต่างๆ ได้ การสร้างปราสาทในวัฒนธรรมขอมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-17 จึงไม่นิยมที่จะนำศิลาแลงมาใช้ในส่วนโครงสร้างหลักของอาคาร เนื่องจากช่างมีความต้องการที่จะสร้างสรรค์งานประติมากรรมต่างๆ เพื่อสื่อให้เห็นถึงการถวายแด่เทพองค์ต่างๆ มากกว่าการสร้างสถาปัตยกรรมเพียงอย่างเดียว ศิลาแลงจึงถูกนำไปใช้สร้างเป็นฐานรากหรือฐานอาคารต่างๆ เพื่อรองรับน้ำหนักอาคารมากกว่า ในส่วนตัวปราสาทนั้นพบว่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16 มีความนิยมในการสร้างปราสาทในวัฒนธรรมขอมขึ้นอย่างแพร่หลายทั้งในเมืองพระนครและพื้นที่ใกล้เคียงพบว่าช่วงแรกๆ ตัวปราสาทนิยมใช้วัสดุอิฐในการก่อสร้างเป็นหลัก และมีการแกะสลักผนังอิฐเป็นลวดลายต่างๆ¹ ความนิยมในการใช้อิฐเป็นวัสดุก่อตัวปราสาทมีความนิยมสืบต่อมาในหลายศตวรรษ เนื่องจากอิฐเป็นวัสดุที่สามารถผลิตเองได้ในท้องถิ่น อย่างไรก็ตามการสร้างปราสาทด้วยอิฐก็ยังคงมีข้อจำกัดในด้านโครงสร้าง การรับน้ำหนักของอาคารซึ่งมีความสูงใหญ่ ผนังที่เป็นผนังรับน้ำหนักจึงต้องมีความหนาเป็นพิเศษเพื่อรองรับโครงสร้างในส่วนยอดและจำเป็นต้องมีการผสมผสานวัสดุอื่นเช่นหินทรายที่นำมาเป็นตัวช่วยในการรับน้ำหนักโครงสร้างอาคาร ซึ่งพบว่ามีลักษณะดังกล่าวนี้เองช่างขอมโบราณก็ได้ถ่ายทอดภูมิปัญญาการก่อสร้างดังกล่าวไปสู่ช่างพื้นถิ่นซึ่งก็พบรูปแบบการก่อสร้างในลักษณะดังกล่าวที่ปราสาทเปือยน้อยเช่นกัน

ราวพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา ที่เมืองพระนครพบว่ามีการนำวัสดุหินทรายมาก่อสร้างปราสาทอย่างแพร่หลาย โดยส่วนใหญ่จะนิยมใช้สร้างปราสาททั้งหลายทั้งหลังถือเป็นการนำวัสดุที่คงทนถาวรขึ้นมาใช้ในการสร้างเทวาลัยที่ถวายแด่องค์เทพ เทคโนโลยีการสร้างปราสาทด้วยหินทรายถูกถ่ายทอดมาสู่ช่างพื้นถิ่นในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วยเช่นกัน พบว่ามีการสร้างปราสาทด้วยหินทรายทั้งหลายในพื้นที่เมืองหลักที่มีความสำคัญต่อภูมิภาคในช่วงเวลานั้น เช่น ที่ปราสาทพิมาย ปราสาทพนมวัน ปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทตาเมือนธม ปราสาทพระวิหาร เป็นต้น แต่ไม่พบว่ามีผู้นำหินทรายมาสร้างปราสาทขนาดเล็ก หรือเรียกว่าเทวาลัยชุมชน แต่จะมีการผสมผสานวัสดุอิฐและหินทรายเข้าไว้ด้วยกัน เนื่องจากหินทรายถือเป็นวัสดุที่หาได้ยากในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงถือเป็นสิ่งของสำคัญ โดยมักจะนำไปใช้สร้างเทวาลัยที่มีขนาดใหญ่ หรือใช้ในองค์ประกอบที่สำคัญของเทวาลัยชุมชนเท่านั้น เช่น ปราสาทจำลอง ส่วนยอดบัวกลุ่ม ทับหลัง เสาติดผนัง เสาประดับกรอบ หน้าบัน ซึ่งจะมีการแกะสลักเป็นรูปเรื่องราวความเชื่อของเทพต่างๆ โดยพบแหล่งตัดหินที่สำคัญ เช่น แหล่งตัดหินอำเภอบ้านกรวด จ.บุรีรัมย์ แหล่งตัดหินที่อำเภอสีคิ้ว จ.นครราชสีมา

¹ โดยเฉพาะกลุ่มโบราณสถานที่มีโบรูไพรกุก ที่เมืองกำแพงม พระเศกัมพูชา พบว่าปราสาทที่สร้างด้วยอิฐนั้นมีการนำหินทรายมาทำเป็นโครงสร้างภายในเพื่อรองรับน้ำหนักของตัวปราสาทด้วย.

ตารางที่ 3 แสดงการวิเคราะห์การจำแนกใช้วัสดุในการก่อสร้างกลุ่มปราสาทประธาน

องค์ประกอบ	วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง	คุณสมบัติของวัสดุ
ฐานไพที	ศิลาแลง	ก่อนการขึ้นรูปจะมีลักษณะเป็นโคลนดินอยู่ใต้ดิน มีส่วนผสมของออกไซด์ของเหล็กหรืออะลูมิเนียม เมื่อขุดขึ้นมาบนดินสามารถนำไปขึ้นเป็นรูปทรงต่างๆ ได้ ต่อมาเมื่อโดนอากาศ ศิลาแลงจะเริ่มความแข็งแรงมากขึ้นเรื่อยๆ ศิลาแลงเหมาะสำหรับใช้สร้างบริเวณพื้นที่ที่รับน้ำหนักต่างๆ ของอาคาร
ฐานปราสาท		
เรือนธาตุ	อิฐ	เป็นวัสดุที่สามารถผลิตขึ้นใช้เองได้ภายในท้องถิ่น ทำจากดินเหนียวหรือ นวดให้เข้ากันเป็นเนื้อเดียว กดใส่ลงในแบบพิมพ์ แล้วนำเข้าเตาเผา ใช้ก่อสร้างอาคารเป็นรูปแบบต่างๆ ได้ โดยอาคารก่ออิฐในยุคแรกมักนิยมการสอดด้วยดินผสมยางบง เพื่อให้การก่อมีความแนบสนิทและปรานีต ซึ่งก็พบได้ในสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมขอมเช่นกัน
ส่วนยอด	อิฐโดยเฉพาะส่วนโครงสร้างอาคารหลัก	
เสาประดับกรอบประตูและเสาดัดผนัง	หินทราย	เป็นวัสดุที่นิยมใช้ในการสร้างปราสาทในวัฒนธรรมขอม มีการตัดเป็นส่วน นำมาขัดให้เรียบแล้วประกอบเข้าด้วยกันเป็นโครงสร้างต่างๆ จะใช้เหล็กขนาดเล็กมาเป็นตัวประสานระหว่างหินแต่ละก้อน หินทรายเป็นวัสดุที่สามารถนำไปแกะสลักเป็นลวดลายต่างๆ ได้จึงเป็นที่นิยมในการนำไปสร้างปราสาท แต่อย่างไรก็ตามวัสดุหินทรายในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือถือเป็นวัสดุที่หาไม่ได้ง่ายนักเนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่แตกต่างจากเมืองพระนคร ในการสร้างเทวาลัยชุมชนจึงมีความจำเป็นที่จะต้องนำวัสดุดังกล่าวไปใช้ในพื้นที่ที่มีความสำคัญเท่านั้น
ทับหลัง		
องค์ประกอบประดับส่วนยอด		

หมายเหตุ : รูปเคารพที่แสดง เป็นเทวรูปที่พบจากพื้นที่ต่างๆ แต่นำมาแสดงเพื่อให้เกิดความเข้าใจเรื่องตำแหน่งที่ตั้งของเทพเท่านั้น ไม่ใช่รูปเคารพที่พบในพื้นที่ปราสาทเขื่อนน้อยแต่อย่างใด

ภาพที่ 32 ภาพสามมิติแสดงการสันนิษฐานการประดิษฐานรูปเคารพภายในกลุ่มปราสาทเขื่อนน้อย จ.ขอนแก่น

การวิเคราะห์ทัศนคติความเชื่อในการสร้างกลุ่มปราสาทประธาน

จากการวิเคราะห์รูปแบบสถาปัตยกรรมและรูปเคารพที่ปรากฏในเทวาลัยปราสาทเปือยน้อย พบว่ากลุ่มปราสาทสามหลังที่ปราสาทเปือยน้อย สร้างขึ้นตามคติความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ลัทธิไศวนิกาย ที่นับถือพระศิวะเป็นเทพสูงสุด โดยปราสาทหลังกลางสร้างถวายแด่พระศิวะ ตามจารึกบริเวณรอบประตูที่กล่าวถึงการบูชาพระศิวะ ปราสาทบริวารองค์ทิศเหนือถวายแด่พระนารายณ์ และปราสาทบริวารองค์ทิศใต้ถวายแด่พระพรหม ตามแบบแผนที่เคยแพร่หลายมาก่อนหน้านี้ พบว่าผู้คนในชุมชน มีคติความเชื่อการนับถือพระศิวะและพระนารายณ์เป็นเทพสูงสุดเหมือนกัน นอกจากนี้ยังพบว่ามีกรนับถือพระอินทร์ควบคู่กันไป ซึ่งแต่เดิมผู้คนในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการนับถือพุทธศาสนามาก่อนที่วัฒนธรรมขอมจะเข้าไปในพื้นที่ ดังนั้นเมื่อรับวัฒนธรรมความเชื่อศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเข้ามาในพื้นที่ จึงมีการผสมผสานคติความเชื่อในหลากหลายเทพเจ้าเข้าไปไว้ในเทวาลัยเดียวกันเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมในชุมชน และเป็นการสร้างความศรัทธาให้กับประชาชนในพื้นที่ได้เข้ามานับถือ ดังนั้นคติการสร้างจึงมีลักษณะที่แตกต่างจากเทวาลัยในเขตพื้นที่เมืองพระนคร พบว่าตำแหน่งที่ตั้งของภาพสลักต่างๆ เช่น เทพเจ้าประจำทิศยังไม่เป็นไปตามแบบแผนเท่าที่ควร มีการวางตำแหน่งแตกต่างไปจากมาตรฐาน พบภาพพระอินทร์ประดับตามที่แตกต่างกัน ภายในเทวาลัยต่างๆ มากมาย แสดงให้เห็นถึงการนับถือพระอินทร์ที่เสมอกับพระศิวะและพระนารายณ์เนื่องจากพระอินทร์เป็นเทพที่ปรากฏทั้งในศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์จึงทำให้ผู้คนในท้องถิ่นนับถือมากมายรวมถึงภาพสลักที่มีที่ควรจะเป็นระดับบริวารทางเข้าประตูหลักซึ่งก็ยังไม่ตรงกับแบบแผนเดิมที่ปรากฏในเมืองพระนครดังที่ปรากฏให้เห็นที่ทางเข้าปราสาทบริวารด้านทิศเหนือของปราสาทสระกำแพงใหญ่ จ.ศรีสะเกษ รูปแบบที่ปรากฏแสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะตัวของช่างท้องถิ่นที่อาจจะไม่เข้าใจคติความเชื่อทางศาสนาที่ถ่องแท้ หรือเป็นการลดทอนเกณฑ์บางอย่างลงโดยเฉพาะในส่วนตำแหน่งเทพประจำทิศต่างๆ ซึ่งแตกต่างจากลักษณะการออกแบบสถาปัตยกรรมที่สามารถกำหนด จัดวาง และจัดจำแนกปฏิบัติตามแบบแผนที่มีความได้ง่ายกว่าคติความเชื่อทางศาสนาที่ซับซ้อน แต่อย่างไรก็ตามตำแหน่งที่ตั้งของรูปเคารพที่พบภายในปราสาท ยังไม่เป็นข้อสรุปเนื่องจากก่อนการบูรณะนั้นทับหลังบางส่วนได้ถูกเคลื่อนย้ายออกจากพื้นที่ และบางส่วนหล่นอยู่โดยรอบพื้นที่ทั้งได้ต้นไม้ และกำแพงแก้ว จึงยังเป็นข้อถกเถียงในเรื่องการบูรณะจัดวางตำแหน่งที่ตั้งของภาพสลักที่พบภายในปราสาทต่อไป

บทสรุป

กลุ่มปราสาทประธาน ปราสาทเปือยน้อย ถือเป็นอาคารที่มีความสำคัญมากที่สุดในเทวาลัยแห่งนี้ สันนิษฐานว่ามีการสร้างขึ้นตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 16 และน่าจะแล้วเสร็จในราวช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 17 ตลอดระยะเวลาในการสร้างพบว่าเริ่มแรกนั้นยังคงสร้างขึ้นตามแบบแผนจารีตเดิมของสถาปัตยกรรมขอมที่เมืองพระนคร ทั้งในด้านรูปแบบสถาปัตยกรรม รูปทรง ที่ยังคงสร้างเป็นลักษณะปราสาทซ้อนชั้นและมีการประดับด้วยองค์ประกอบประดับอาคาร เช่น ปราสาทจำลอง กลีบขนิุนรูปเทพชั้นรองต่างๆ รวมถึงส่วนยอดทรงบัวกลุ่ม ที่ถือเป็นปราสาทซ้อนชั้นในยุคสุดท้ายก่อนที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปเป็นปราสาททรงพุ่มในสมัยนครวัดต่อไป วัสดุในการก่อสร้างพบว่ามีกรรมผสมผสานวัสดุต่างๆ เข้าด้วยกันได้อย่างลงตัว แสดงให้เห็นถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญา ความรู้ในด้านการสร้างปราสาทจากช่างหลวงมาสู่ช่างพื้นถิ่น ในส่วนการวางผังและคติความเชื่อพบว่าดั้งเดิมเมื่อแรกสร้างยังคงยึดคติความเชื่อ แบบแผนดั้งเดิม คือ ปราสาทหลังกลางสร้างถวายแด่พระศิวะ ปราสาทบริวารด้านทิศเหนือสร้างถวายแด่พระนารายณ์ และปราสาทบริวารด้านทิศใต้สร้างถวายแด่พระพรหม ต่อมาเมื่อเวลาผ่านไปสันนิษฐานได้ว่าช่างผู้สร้างจึงได้มีการผสมผสานคติความเชื่อของคนในชุมชนเข้าไปโดยเฉพาะการสลักภาพเล่าเรื่องต่างๆ ตำแหน่ง

เทพประทิศต่างๆ หรือเทพชั้นรอง เช่น พระอินทร์ที่ปรากฏมากเทียบเท่าพระศิวะและพระนารายณ์ แสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนคติดั้งเดิมให้สอดคล้องเข้ากับคติความเชื่อท้องถิ่นได้อย่างลงตัว

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ การศึกษาข้อมูลต่างๆ ทั้งด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี หลักฐานรายงานการดำเนินงานทางโบราณคดี หลักฐานรายงานการดำเนินการอนุรักษ์ รวมถึงข้อมูลภาคสนามจึงเป็นข้อมูลหลักที่สำคัญที่จะใช้ในการวิเคราะห์เพื่อค้นหาคำตอบในงานวิจัย จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าการศึกษาวิจัยในด้านการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมขอมในเชิงลึกที่กำหนดรูปแบบกรณีศึกษาเป็นตัวตั้งยังไม่ค่อยมีนักวิจัยในด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมสนใจที่จะศึกษาเท่าที่ควร ข้อมูลที่ได้ส่วนมากจะได้จากข้อมูลภาคเอกสารที่เป็นลักษณะของข้อมูลในเชิงภาพรวมเท่านั้น จึงทำให้ผู้วิจัยต้องค้นหาข้อมูลจากการลงพื้นที่ภาคสนามเป็นการเพิ่มเติม ในส่วนการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมนั้นผู้วิจัยใช้หลักฐานที่ปรากฏภายหลังจากการอนุรักษ์เป็นเกณฑ์หลักในการศึกษา ซึ่งหลักฐานภายหลังจากการอนุรักษ์นั้นยังเป็นที่ถกเถียงในวงวิชาการว่าบูรณะได้อย่างถูกต้องเพียงไร รวมถึงตำแหน่งที่ตั้งของภาพสลักต่างๆ ซึ่งก็ยังมีข้อถกเถียงเช่นกันว่าถูกต้องหรือไม่อย่างไร อย่างไรก็ตามรูปแบบการสันนิษฐานในงานวิจัยดังกล่าวจึงเป็นเพียงข้อมูลหนึ่งที่ผู้วิจัยต้องการให้เห็นจินตภาพในอดีตที่เกิดจากการค้นคว้าข้อมูลในช่วงเวลาหนึ่ง จึงหาใช้ข้อสรุปในเชิงวิชาการแต่อย่างใดหากในช่วงเวลาหนึ่งในอนาคตได้ปรากฏหลักฐานชิ้นใหม่

กิตติกรรมประกาศ

ขอสดุดีบรรพบุรุษที่สร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมที่ทรงคุณค่าไว้ให้ลูกหลานได้ศึกษา
ขอขอบคุณ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่ให้ทุนสนับสนุนการทำงานวิจัยในครั้งนี้
เจ้าหน้าที่ฝ่ายวิชาการ สำนักศิลปากรที่ 12 จังหวัดขอนแก่น เอื้อเฟื้อข้อมูลภาค เอกสาร รายงานการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
คุณบุลวัชร แยมไสย ที่เขียนภาพสันนิษฐานสามมิติ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีรพรณ อึ้งภากรณ์ ที่ตรวจเช็คข้อมูลในส่วนภาษาอังกฤษ

เอกสารอ้างอิง

กรมศิลปากร. 2545. ทำเนียบโบราณสถานขึ้นทะเบียน ในเขตสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 7 ขอนแก่น. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
_____. ม.ป.ป. ปราสาทเขื่อนน้อย. (เอกสารอัดสำเนา). ม.ป.ท.
เชษฐ ติงสฤษดิ์. 2558. ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส.
ธาดา สุทธิธรรม. 2544. ผังเมืองในประเทศไทย: ผังชุมชนและการใช้ที่ดินสายอารยธรรมเขมรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. ขอนแก่น: ขอนแก่นพิมพ์พัฒนา.
ธวัชชัย องค์กรวิเวทย์ และ วิไลรัตน์ ยंत्रอด. 2550. คู่มือท่องเที่ยว-เรียนรู้ ปราสาทหิน พิมาย พนมรุ้ง เมืองต่ำ ตาเมื่อนเขาพระวิหาร. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส.

นิยม วงศ์พงษ์คำ. ม.ป.ป. **ภาพสลักรูปบุคคลในปราสาทเปือยน้อย**. ขอนแก่น: สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ยอร์ช เซเดส์. 2540. **นครวัด นครธม**. ปราณี วงษ์เทศ (แปล). กรุงเทพฯ: มติชน.

วิชชุ เวชชาชีวะ. 2549. **นักร้องปราสาท เทียวโบราณขอมนอกเมืองพระนคร**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

วิโรจน์ ชีวสุทธาวร. 2560. **ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทย**. มหาสารคาม: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

_____. 2555. **ประวัติศาสตร์ แนวความคิด คติความเชื่อในการสร้างโบราณสถานถุน้อย อ.นาตุณ**

จ.มหาสารคาม. มหาสารคาม: กองส่งเสริมงานวิจัยและบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

_____. 2550. **สถาปัตยกรรมถุนบ้านแดง**. มหาสารคาม: กองส่งเสริมงานวิจัยและบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

_____. 2551. **สถาปัตยกรรมถุนบัวมาศ อ.บรบือ จ.มหาสารคาม**. มหาสารคาม: กองส่งเสริมงานวิจัยและบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

วิสันธน์ โพธิ์สุนทร. 2533. **ปราสาทเขาน้อย**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

ศรีศักร วัลลิโภดม. 2546. **แอ่งอารยธรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ: มติชน.

_____. 2529. อีสาน “ความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีคูเมือง กำแพงเมืองกับการเกิดของรัฐในประเทศไทย”.

ศิลปวัฒนธรรม. 8(1): 137.

สมคิด จิระทัศน์กุล. 2559. **อภิธานศัพท์ช่าง สถาปัตยกรรมไทย เล่ม2 องค์ประกอบส่วนฐาน**. กรุงเทพฯ:

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สรศักดิ์ จันทรวรรณกุล. 2551. **ประวัติศาสตร์และศิลปะแห่งอาณาจักรขอมโบราณ**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

_____. 2551. 30 **ปราสาทในเมืองพระนคร**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

สุภัทรดิศ ดิศกุล. 2547. **ศิลปะสมัยลพบุรี**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์. 2537. **ศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: มติชน.

_____. 2549. **ปราสาทเขาพนมรุ้ง**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เรือนบุญ.

ห้างหุ้นส่วนจำกัด ปุราณรักษ์. 2537. **งานบูรณะปราสาทเปือยน้อย บ้านหัวข้าว ต.เปือยน้อย กิ่งอำเภอเปือยน้อย**

จ.ขอนแก่น. ขอนแก่น: หน่วยโบราณคดีที่ 7 กองโบราณคดี กรมศิลปากร.

ห้างหุ้นส่วนจำกัด สุรศักดิ์ก่อสร้าง. 2535. **การบูรณะปราสาทหินเปือยน้อย กิ่งอำเภอเปือยน้อย จ.ขอนแก่น**.

ขอนแก่น: หน่วยโบราณคดีที่ 7 กองโบราณคดี กรมศิลปากร.

อรพินธุ์ การุณจิตต์ และ จตุพร สิริสัมพันธ์. 2538. **ทำเนียบโบราณสถานขอมในประเทศไทย เล่มที่ 3**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

อนวิทย์ เจริญศุกุล. 2541. **ปราสาทเมืองต่ำ การศึกษาทางประวัติศาสตร์**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

M.Freeman, C.Jacques. 2003. **Ancient Angkor**. Bangkok: River Books.

M.Petrovchenko. 2012. **Focusing on the Angkor Temples The Guidebook**. 2nd ed. Bangkok: Amarin Printing and Publishing.

